

πνευματικὸν τομέα αὕτη κατάρρευσις προηγήθη τῆς ἔξωτερικῆς εἰς τὸν πολιτικογεωγραφικὸν τομέα παρακμῆς καὶ πτώσεως.

Τὸ ἐξόχως ἐνδιαφέρον βιβλίον του κλείει ὁ Η. Beck μὲ τὸ κεφάλαιον «ὁ βυζαντινὸς διχασμὸς». Ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ ὄρισμένων ἐκδηλώσεων τοῦ βυζαντινοῦ βίου, αἱ ὁποῖαι ἀντιστρατεύονται τὰς κλασικιστικὰς τάσεις, περὶ τῶν ὁποίων εὐρὺς ἔγινε λόγος εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια. Ἰδιαιτέρως γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀντιθέσεως εἰς ὃ.τι ἀφορᾷ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν. Παραλλήλως πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν λογίων ὑπάρχει καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ πλήθους, ὅπως καὶ παρὰ τὴν ἀττικίζουσαν λογοτεχνίαν ὑπάρχει καὶ ἡ τῆς δημώδους γλώσσης.

Παρ' ὅλας τὰς ἐπὶ δευτερευόντων σημείων ἐπιφυλάξεις μας τὸ βιβλίον τοῦ Hans-Georg Beck εἶναι σπουδαιότατη συμβολὴ διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ βίου τοῦ βυζαντίου κατὰ τὴν μετὰ τὸ 1300 περίοδον. Δίκαιος ὅθεν ὁ ἔπαινος ἀνήκει εἰς τὸν συγγραφέα.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Τ. ΚΟΛΙΑΣ

Ernest Mamboury, Istanbul touristique. Edition française mise à jour à fin mars 1951. 300 illustrations, plans, cartes, des-sins, vues panoramiques, etc. Galata-Istanbul, Cituri Biraderler Basimevi, 1951, 630 σελίδες.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ε. Mamboury νέος Τουριστικὸς Ὅδηγός (Guide touristique), σκοπὸς τοῦ ὁποίου εἶναι, κατὰ τὴν δήλωσιν τοῦ συντάκτου του, νὰ συμπληρώσῃ ἕνα κενόν. «Κατὰ τὴν περίοδον τῶν τελευταίων ἐτῶν, γράφει εἰς τὴν εἰσαγωγὴν του (σελ. 3), ἡ Ἱσταμποῦλ εὗρίσκετο εἰς συνεχῆ κίνησιν (δηλαδὴ εἰς συνεχῆ μεταμόρφωσιν) καὶ ἔκτοτε ἐξακολουθεῖ νὰ εὗρίσκεται εἰς ἕν διηρηκὲς γίγνεσθαι». Λόγω τῶν δημοσιεύσεων, τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν τοπογραφίαν, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν τέχνην τῆς Βυζαντινῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ λόγω τῶν ἐπὶ διαφόρων σημείων τῆς πόλεως διενεργηθειῶν ἀνασκαφῶν, τῆς ἰδρύσεως νέων μουσείων, τῆς οἰκοδομήσεως νέων κτηρίων, τῆς κατασκευῆς νέων συγκοινωνιακῶν ὁδῶν, «ἐπέστη, παρατηρεῖ ὁ συντάκτης τοῦ ὡς ἄνω Ὅδηγοῦ, ἡ στιγμή, ὅπως προβῶμεν εἰς τὴν ἔκδοσιν ἔργου ἀνταξίου τῆς μεγάλης πόλεως» (σελ. 3). Τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς κατωτέρω βιβλιοκρισίας.

Περιεχόμενα τοῦ Ὅδηγοῦ : Τὸ ἐν λόγω ἔργον διαιρεῖται εἰς ἕξ μέρη.

Τὸ πρῶτον (σελ. 4–13) περιλαμβάνει τὰς διὰ τοὺς περιηγητὰς προοιζομένας ἀπαραιτήτους πληροφορίας.

Τὸ δεῦτερον (σελ. 14–149) παρέχει συγκεφαλαιωτικὴν ἔκθεσιν σχετικὴν πρὸς τὴν γεωγραφίαν, τὴν γεωλογίαν, τὰς κλιματολογικὰς συνθήκας, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἔμποριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως (σελ. 16–31) μὲ ἕξ χάριτας τῆς Πόλεως, τοῦ Βοσπόρου καὶ τῶν Πριγκηπονήσων. Ἡ ἱστορικὴ συγκεφαλαιώσις (σελ. 31–58) ἀρχομένη ἀπὸ τῆς προβυζαντινῆς περιόδου, ἦτοι ἀπὸ τῆς τρίτης π.Χ. χιλιετηρίδος, συνεχίζεται μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς καθιερώσεως τῆς πόλεως ὡς πρωτεύουσῆς τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς Βυζαντινῆς. Ὁ συγγραφεὺς ἀφηγεῖται ἔπειτα τὰς μεταπτώσεις, ἃς ὑπέστη τὸ Βυζάντιον, συνεπείᾳ τῆς εἰσβολῆς τῶν Σταυροφόρων καὶ τῆς παρ' αὐτῶν κατακτήσεως τῆς πόλεως, τὰ περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὡς καὶ περὶ τῶν προνομίων, τῶν ἀπονεμηθέντων ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου εἰς τὰς Ἰταλικὰς Δημοκρατίας, τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Τούρκους Ὀθωμανούς. Ἐν συνεχείᾳ ποιεῖται μνείαν τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ Β', τοῦ τερματισμοῦ τοῦ Σουλτανάτου καὶ τῆς προκηρῦξεως τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος.

Ἀκολουθεῖ τοπογραφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως (σελ. 58–96), εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται μνεία διαφόρων κατφικημένων χώρων, οἵτινες προηγήθησαν τοῦ Βυζαντίου : τὰ *Σέμιστρα* (σελ. 59) εἰς τὸ βάθος τοῦ Κερατίου κόλπου μεταξὺ τῶν δύο ποταμῶν Βορβύζου καὶ Κίδαρη. Ἔπεται ἡ περιγραφή τοῦ Λύγου (σελ. 60) εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Σεραίου, καὶ τέλος ἡ τοῦ Βυζαντίου (σελ. 60–61), περιλαμβάνουσα τὴν πόλιν τοῦ Σελτιμίου Σεβήρου (σελ. 61), τὴν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Θεοδοσίου Β' (σελ. 62–63). Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου αὐτοκράτορος ἀπέκτησε τὸ Βυζάντιον τὴν ὀριστικὴν του ἔκτασιν. Τὸ σχεδιάγραμμα ἐν σελίδι 64η δεικνύει τὴν διάταξιν τῶν ἑπτὰ λόφων, ὡς καὶ τὰς δέκα τέσσαρας περιοχὰς τῆς πόλεως (σελ. 63–67). Γενικὴν περιγραφὴν τῆς πόλεως εὐρίσκομεν εἰς τὰς σελ. 67–77, συνοδευομένην ὑφ' ἑνὸς ἔκτενοῦς σχεδίου πόλεως, ὅπως αὕτη θὰ ἦτο κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν. Ὁ συντάκτης τοῦ Ὁδηγοῦ προσθέτει καὶ ἕτερον σχετικὸν σχέδιον ἀναγόμενον εἰς τὸ ἔτος 1479.

Ἡ ἱστορία καὶ ἡ περιγραφή τοῦ Πέραν (Γαλατᾶ) κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Γενουησιῶν (σελ. 77–96) συνοδεύεται ὑπὸ σχεδίου καταρτισθέντος ὑπὸ τοῦ συντάκτου τοῦ Ὁδηγοῦ, ὑπὸ δευτέρου σχεδίου ἀνεκδότου τοῦ Buon-delmonti 1422 (σελ. 83) καὶ πολλῶν χαλκογραφιῶν.

Ἐν τῇ συγκεφαλαιωτικῇ δημογραφικῇ ἐκθέσει (σελ. 95–101) ἀναφέρονται οἱ διάφοροι λαοί, οἵτινες εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατόικουν τὴν περιοχὴν τοῦ Βυζαντίου, ὡς καὶ τὰ διάφορα λαϊκὰ στοιχεῖα, πρὸς τὰ ὁποῖα ὁ Πορθητὴς ἀπηύθυνεν ἔκκλησιν, ἀποσκοποῦσαν τὴν ἀνασυνόκησιν τῆς νέας πρωτεύουσῆς.

σης. Ἡ βυζαντινὴ τέχνη (σελ. 101 – 113) καὶ ἡ Ὄθωμανικὴ ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον δύο κεφαλαίων.

Ἐπεται χρονολογικὸς πίναξ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Α΄, τῶν Σουλτάνων, ἀπὸ τοῦ Μεχμέτ Β΄, ὡς καὶ τῶν Προέδρων τῆς Δημοκρατίας (σελ. 125 – 137), ἐν ᾧ ἀναγράφονται καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μνημείων, τῶν ἀνεγερθέντων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀνωτέρω.

Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ Ὁδηγοῦ περιλαμβάνει τὰ κάτωθι κεφάλαια : τὸ τῆς συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Χαλκηδόνος (σελ. 138 – 139), τὸ τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (σελ. 139 – 141) καὶ τοῦ εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐνσκήψαντος δριμυτάτου χειμῶνος (σελ. 141 – 142), τὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπισυμβάντων καταστρεπτικῶν σεισμῶν καὶ πυρκαϊῶν (σελ. 142 – 147), τὸ περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πυρὸς (σελ. 147 – 148) καὶ τέλος τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἡ ἡμερομηνία τῆς Ἐγείρας μετατρέπεται εἰς χριστιανικὴν τοιαύτην.

Τὸ τρίτον μέρος τοῦ Ὁδηγοῦ (σελ. 150 – 192) ὑποδεικνύει εἰς τὸν περιηγητὴν διάφορα δρομολόγια. Ἐκτενὲς σχέδιον τῆς σημερινῆς πόλεως ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἐπισκέπτην νὰ εὔρη εὐκόλως τὰ μνημεῖα, διὰ τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρεται.

Τὸ τέταρτον μέρος (σελ. 193 – 535) εἶναι τὸ πλέον σημαντικόν. Τὰ διάφορα ἐν αὐτῷ θέματα εἶναι διατεταγμένα κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν καθὼς εἰς ἓν ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικόν : Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ ὑδραγωγεῖα (σελ. 194 – 208), τὰ ἀγιάσματα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ τῶν Βλαχερνῶν (σελ. 208 – 210), τὰ ἀμφιθέατρα τῆς Βυζαντινῆς περιόδου (σελ. 211), τὰς ἀψίδας θριάμβου (σελ. 211 – 212), τὰ τουρκικὰ λουτρά (σελ. 212 – 215), τὴν μεγάλην θολωτὴν ἀγορὰν (σελ. 215 – 218), τὸ κέντρον τῆς ὁποίας εἶναι βυζαντινῆς ἐποχῆς, τὰς τουρκικὰς βιβλιοθήκας (σελ. 218 – 221), αἵτινες περιέχουν χιλιάδας τουρκικῶν καὶ ἀραβικῶν χειρογράφων—(ἡ τοῦ Σεραγίου περιλαμβάνει χειρόγραφα προερχόμενα ἐκ τῶν λαφύρων κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως),—τὰ δύο γενουησιακὰ φρούρια τοῦ Βοσπόρου (σελ. 221 – 224), τὰ τουρκικὰ φρούρια (σελ. 224 – 234), τὸ Ἐπταπύργιον (σελ. 234 – 246), τὰ χριστιανικὰ καὶ τὰ μουσουλμανικὰ νεκροταφεῖα (σελ. 246 – 252), τὰς κυριωτέρας βυζαντινὰς «κινστέρνας» (σελ. 252 – 260), τὰς στήλας Κωνσταντίνου τοῦ Α΄, τοῦ Ἀρκαδίου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῶν Γότθων, τοῦ Μαρκιανοῦ, ὡς καὶ τὴν ἐξ ὀρειχάλκου στήλην τὴν μεταφερθεῖσαν ἐκ τῶν Δελφῶν (σελ. 260 – 270).

Οἱ βυζαντινοὶ ναοὶ (σελ. 273 – 339) τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν, περιγράφονται εἰς τὸν ἐν λόγῳ Ὁδηγόν, οἱ πλεῖστοι δὲ ἐξ αὐτῶν συνοδεύονται ὑπὸ σχεδιαγραμμάτων καὶ χαλκογραφιῶν. Οὗτοι εἶναι : ὁ τῆς Παναγίας τῆς Μουχλιώτισσας (σελ. 277 – 279), ὁ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ Κυπαρίσσω (σελ. 279), οἱ ὁποιοὶ μέχρι σήμερον ἀνήκουν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλη-

σίαν, ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, εἰς τῶν ἀρχαιοτέρων τοῦ Βυζαντίου, μετατραπείς εἰς ἀποθήκην ὄπλων, βραδύτερον δὲ εἰς στρατιωτικὸν μουσεῖον, καὶ οἱ εἰς ἤλαμιά μετατραπέντες ναοί, ἦτοι ὁ τῆς μονῆς τοῦ Ἀκαταλήπιου (Καλεντέρ τζαμί) (σελ. 282—283), τὸ Εὐκτήριον Βογδὰν Σαράι (σελ. 283—284), τὸ παλαιὸν ὄνομα τοῦ ὁποίου εἶναι ἄγνωστον, ὁ ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Μυρελαίου (Μπουντροῦμ τζαμί) (σελ. 284—285), χρονολογούμενος ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος, ὁ ναὸς τῆς μονῆς τῶν Γαστριῶν ἢ τὰ Γαστρία (Σαντζακτὰρ Μεστζιδί) (σελ. 285), ἀνεγερθεὶς ὑπὸ τῆς Ἁγίας Ἐλένης ἅμα τῇ ἐπανόδῳ αὐτῆς ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ· τὸ Μοναστήρ· Μετζιδί, μικρὸν βυζαντινὸν παρεκκλήσιον, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἡμερομηνία ἀνεγέρσεως δὲν εἶναι γνωστά, φαίνεται ὅμως ὅτι εἶναι οἰκοδομημα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος· ὁ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου ἐν τῇ Κρίσει (Κοτζὰ Μουσταφᾶ Πασσᾶ Μεστζιδί) (σελ. 286—287), ἀνεγερθεὶς ὑπὸ τῆς Ἀρκαδίας, ἀδελφῆς τοῦ Θεοδοσίου Β', ὁ ναὸς τῆς μονῆς τῶν Στουδίου (Ἰμραχὸρ τζαμί) (σελ. 287—290), ἡ ὁποία κατέστη ἔνδοξος λόγῳ τῆς ἐν αὐτῇ διαμονῆς τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου· ἡ μικρὰ ἐκκλησία τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν τῷ Τρούλλῳ (σελ. 290—291), ἡ τῆς Παναγίας εἰς τὰ Χαλκοπρατεῖα (σελ. 291—292), ἥδη ἐν καταστάσει ἐρειπιώδει, αἱ ἐκκλησῖαι τῆς μονῆς τοῦ Λιβὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ (Φεναρὶ Ἰσὰ Μεστζιδί) (σελ. 292—294), δύο συνεχόμεναι ἐκκλησῖαι, ἐπικοινωνοῦσαι πρὸς ἀλλήλας δι' ἑνὸς παρεκκλησίου, ὅπου ἐτάφησαν πλεῖστα μέλη τῶν Παλαιολόγων.

Ἐν συνεχείᾳ περιγράφεται ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Πέτρου καὶ Μάρκου (Κοτζὰ Μουσταφᾶ τζαμί) (σελ. 295), ἀνεγερθεὶς κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα διὰ τὰ δεχθῆ τὸν χιτῶνα τῆς Παναγίας, ὁ ναὸς τῆς μονῆς τῆς Χώρας, ὅστις ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ (Καχριε τζαμί) (σελ. 295—301) καὶ γνωστὸς διὰ τὰ περίφημα μωσαϊκὰ τὰ ἀπεικονίζοντα τὸν βίον τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Σωτῆρος, ὁ ναὸς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τῆς μονῆς τοῦ Παντεπόπτου (Ἐσκὶ Ἰμαρὲτ τζαμί) (σελ. 301—302) μὲ τοὺς πέντε νάρθηκάς του, ὁ ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ (Μολᾶ· Ζεϊρέκ τζαμί) (σελ. 302—305) ἀποτελούμενος ἐκ τῆς συνενώσεως τριῶν οἰκοδομημάτων, ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάχχου (Κιουτσουκ Ἁγία Σοφία) (σελ. 305—307) ἀνεγερθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ τῆς Ἁγίας Σοφίας (σελ. 307—326),—τὸ ἐγκαλλώπισμα τοῦ Βυζαντίου,—(διὰ τὸν ὁποῖον καὶ μόνον ἀξίζει νὰ ἐπισκεφθῆ τις τὴν Κωνσταντινούπολιν), ὁ τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας (Γκιουλ τζαμί, Τέμενος τῶν Ρόδων) (σελ. 326—327), ἐκ τοῦ ὁποίου τὴν 28ην Μαΐου 1453 ὁ Κωνσταντῖνος μετέβη περὶ εἰς τὰς ἐπάλλξεις, ἀφ' οὗ μετέλαβε τῶν ἀρχάντων μυστηρίων ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ ναὸς τῆς Παμμακαρίστου (Φετιε τζαμί) (σελ. 327—330), ὅπου ὁ Γεννάδιος Σχολάριος μετέφερε τὰ Πατριαρχεῖα κατὰ τὸ ἔτος 1456. Τὸ παλαιὸν ὄνομα τοῦ ναοῦ, τοῦ καλουμένου σήμερον Ἰσὰ Καπὶ τζαμί ἢ Ἰμπραῖμ Πασσᾶ Μεντρεσεσί (σελ. 330—331)

είναι άγνωστον. Ἰσᾱ Καπί σημαίνει «Πύλη τοῦ Χριστοῦ». Τὸ Κιλισσέ τζαμί (σελ. 331 – 333) φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος, ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιοι, ἂν τὸ ἐν λόγῳ τέμενος ἦτο πράγματι ὁ ναὸς τοῦ ὡς ἄνω Ἁγίου. Τὸ Κεφελί Μεστζιδι (σελ. 335) εἶναι πιθανῶς ἡ τραπεζαρία τῆς μονῆς τοῦ Μανουήλ. Τὸ Ὀνταλάρ Μεστζιδι (σελ. 336 – 337) εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα ναὸς τῆς Παρθένου, τὸ ὁποῖον ἐδόθη ὑπὸ τῶν Δομηκανῶν, ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1475, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν συνοικίαν ταύτην.

Τρεῖς λατινικαὶ ἐκκλησίαι τοῦ Γαλατᾶ (σελ. 341 – 342 καὶ σελ. 346 – 348) τοῦ Ἁγίου Παύλου (Ἀράμπ τζαμί), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου εἶναι βυζαντινῆς προελεύσεως.

Αἱ νῦν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑφιστάμεναι ἐκκλησίαι ἀνέρχονται εἰς εἴκοσι τρεῖς τὸν ἀριθμὸν (σελ. 350), μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ τοῦ Πατριαρχείου, ἀφιερωμένη εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ περιγραφομένη ἐν σελ. 349 – 350, ὡς καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Περιβλέπτου (Σουλὸν Μαναστήρ) (σελ. 333 – 334), ἣτις παρεχωρήθη εἰς τοὺς Ἀρμενίους ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β΄.

Ἐν τῷ Ὁδηγῷ πρὸς τοῦτοις περιγράφονται τὰ ἐρείπια τεσσάρων ναῶν, ἀνακαλυφθέντων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Οὗτοι εἶναι : Τὸ Μαρτύριον τῆς Ἁγίας Εὐθυμίας ἐν τῷ Ἰπποδρομίῳ (σελ. 337 – 338), ὅπου ἀνευρέθησαν, διατηρημέναι καλῶς, δέκα τέσσαρες τοιχογραφίαι, ἀπεικονίζουσαι τὸ μαρτύριον τῆς ἁγίας, ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Μαγγάνων (σελ. 338), οἰκοδομηθεῖσα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον μὲ τὴν μονὴν τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Θ΄ τοῦ Μονομάχου, ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Ὁδηγητρίας (σελ. 338 – 339), ἀνεγερθεὶς ὑπὸ τῆς Πουλχερίας μετὰ τῶν ἐτῶν 450 – 453, ὡς καὶ ὁ ναὸς Σωτήρος τοῦ Φιλανθρώπου (σελ. 339 – 340), οὗτινος μόνον οἱ θόλοι ὑφίστανται.

Τὰ δύο ἀκολουθοῦντα κεφάλαια (σελ. 351 – 359) περιγράφουν τὰς τουρκικὰς κρήνας τῆς Πόλεως καὶ τῶν περιχώρων, ὡς καὶ τὰ «χάνια», θεμέλια τινα τῶν ὁποίων ἀνάγονται εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἡ περιγραφή τοῦ Ἰπποδρόμου (σελ. 362 – 370) στηρίζεται εἰς τὰς ἀνασκαφάς, τὰς ἀρξαμένας κατὰ τὸ ἔτος 1918, συνεχισθείσας τὸ 1927 – 28, εἶτα δὲ κατὰ τὸ 1932 καὶ τέλος ἐν ἔτει 1950 – 51 ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Δικαιοσύνης.

Αἱ παλαιαὶ οἰκίαι τοῦ Φαναρίου (σελ. 370 – 371), χρονολογούμεναι ἀπὸ τοῦ ΙΖ΄ καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος, περὶ ὧν ὁ λόγος ἐν τῷ Ὁδηγῷ, εἶναι ἐνδιαφέρουσαι κατὰ τοῦτο, ὅτι ὑπενθυμίζουν τὰς οἰκίας τὰς οἰκοδομηθείσας κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον. Οἰκίαι τινὲς τοῦ αὐτοῦ ριθμοῦ καὶ τῆς ἰδίας ἐποχῆς ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ εἰς τὸν Γαλατᾶν (σελ. 88).

Ἐν συνεχείᾳ ὁ συντάκτης τοῦ Ὁδηγοῦ ποιεῖται μνεῖαν τουρκικῶν τινων παλαιῶν οἰκιῶν (σελ. 371 – 373) αἱ ὁποῖαι, οἰκοδομηθεῖσαι ἀπὸ ξύλα, εἶναι καταδικασμένοι νὰ ἐξαφανισθοῦν κατὰ τὰς πυρκαϊὰς ἢ συνεπείᾳ παραμε-

λήσεως. Ἡ περιγραφή τῶν τουρκικῶν τεμενῶν γίνεται εἰς τὰς σελίδας 379 – 425, αἱ δὲ σελίδες 460 – 484 ἀσχολοῦνται μὲ τὰ διάφορα ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα, καὶ τέλος αἱ σελίδες 484 – 488 μὲ τοὺς ὀβελίσκους τοῦ Θεοδοσίου Α΄ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογεννήτου. Ἡ ἐν λόγῳ περιγραφή τερματίζεται μὲ τὰ βυζαντινὰ ἀνάκτορα τοῦ Ἴπποδρόμου, τοῦ Βουκολέοντος, τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (σελ. 488 – 497). Τὸ ἀνάκτορον τοῦ Τὸπ Καπού, οἰκοδομηθὲν ὑπὸ τοῦ Πορθητοῦ, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ μουσεῖα περιγράφονται εἰς τὰς σελίδας 497 – 528. Ὁ συντάκτης τοῦ Ὀδηγοῦ ὀμιλεῖ πρὸς τούτους (σελ. 532 – 535) περὶ τῶν βυζαντινῶν πύργων τοῦ Ἄνεμᾶ, τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, τῶν Μαγγάνων, τοῦ μαρμαρίνου πύργου τῆς Προποντίδος, τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ «Λεάνδρου».

Τὸ πέμπτον μέρος τοῦ βιβλίου βοηθεῖ τὸν ταξιδεύοντα εἰς τὰ περὶ χώρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Βόσπορον μέχρι τῆς Μαύρης Θαλάσσης (σελ. 536 – 554), τὸν Κεράτιον κόλπον μέχρι τοῦ Ἐγιοῦπ (σελ. 554 – 559), εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ, τὴν Χαλκηδόνα (Καντίκιου), εἰς τὸ Πεντίχιον (σελ. 559 – 565), ὡς καὶ ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τοῦ Μαρμαρᾶ, εἰς τὸ δάσος τοῦ Βελιγραδίου καὶ τὰς δεξαμενάς (Μπέντ) (σελ. 197 – 208 καὶ 573 – 579), εἰς ἣν περιοχὴν κεῖνται τὰ εἶρηια τοῦ Ἐβδόμου (Μακρίκιου) (σελ. 566 – 569).

Αἱ Πριγκιπότησοι περιγράφονται εἰς τὰς σελίδας 579 – 587. Μία ἀποψις τοῦ μικροῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου, συνοδεύει τὴν περιγραφὴν τῆς νήσου Χάλκης (σελ. 584), ἐν συνεχείᾳ περιγράφεται ἡ περιοχὴ τοῦ Σκούταρη (Χρυσουπόλεως) καὶ τῆς Σίλε (τῆς ἀρχαίας Καλπὲ) ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Τέλος γίνεται λόγος διὰ τὴν Γιάλοβαν (σελ. 598 – 605) τὴν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ κόλπου τῆς Νικομηδείας κειμένην καὶ γνωστὴν ἤδη κατὰ τοὺς παλαιοτάτους χρόνους διὰ τὰς θερμὰς τῆς πηγᾶς, καὶ καταστᾶσαν ἐνδοξὸν διὰ τὴν ἐκεῖ παραμονὴν τῆς Ἀγίας Ἐλένης κατὰ τὴν ἐπάνοδόν τῆς ἐξ Ἱερουσαλήμ.

Τὸ ἕκτον καὶ τελευταῖον μέρος τοῦ Ὀδηγοῦ (σελ. 607 – 630) περιέχει βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα τῶν κυριωτέρων ἔργων, τὰ ὅποια συνεβουλευθῆ ὁ συγγραφεὺς διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ βιβλίου του, ὡς καὶ πίνακα τῶν εἰκόνων καὶ τῶν περιεχομένων.

Ὁ συντάκτης τοῦ Ὀδηγοῦ κύριος Ἐρνέστος Mamboury, Ἑλβετὸς τὴν καταγωγὴν, καθηγητὴς τοῦ λυκείου Γαλατᾶ Σεραΐ, ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν περὶ τὸ ἔτος 1910. Μετὰ τινα ἔτη βραδύτερον ἀφιερῶθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς βυζαντινῆς ἀρχαιολογίας, κατὰ δὲ τὰ ἔτη 1917 – 1918 συμμετέσχεν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς, τὰς διενεργηθείσας ὑπὸ τοῦ Wiegand εἰς τὸ γήπεδον τῶν μεγάλων βυζαντινῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἴπποδρόμου, ὡς καὶ εἰς τὰς γενομένας εἰς τὴν συνοικίαν τῶν Μαγγάνων, εἰς ἃς προέβη ὁ μακαρίτης Robert Demangel. Ὁ Mamboury ἐδημοσίευσεν διάφορα ἄρθρα σχετικὰ μὲ

τὰς προσωπικὰς του ἐρευνᾶς καὶ συνέταξε διάφορα σχέδια βυζαντινῶν περιοχῶν καὶ βυζαντινῶν μνημείων. Εἰς τὴν δευτέρω αὐτοῦ ὀφείλομεν τὴν γνῶσιν, τὴν ὁποίαν ἔχομεν σήμερον περὶ τῶν ἐπιχωμάτων, ἄτινα, κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐδάφους τοῦ Βυζαντίου, προσέδιδον εἰς τὰ κτήρια ἐπαρκῆ ὁρατότητα, καθὼς ἀκριβῶς καὶ τῶν κατωφερειῶν καὶ κλιμάκων, αἱ ὁποῖαι διηλεκτόντων τὴν συγκοινωνίαν ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τῆς κορυφῆς τῶν ἑπτὰ λόφων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐξηπλοῦτο ἡ ἀρχαία πόλις.

Ἐν ἔτει 1925 ὁ Ε. Μ. ἐξέδωκεν εἰς τὸν Γαλατᾶν παρὰ τῷ ἐκδοτικῷ Οἴκῳ Rizzo & Son, Ὅδηγόν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπὸ τὸν τίτλον Constantinople, Guide touristique, μεταφρασθέντα εἰς τὴν τουρκικὴν, ἀγγλικὴν καὶ γερμανικὴν γλῶσσαν. Δευτέρα ἐκδοσις τοῦ Ὁδηγοῦ τούτου ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1928. Ἐπικολούθησε καὶ τρίτη ἐν ἔτει 1934, τοῦ τίτλου μεταφρασθέντος ὡς ἔπεται : Byzance – Constantinople – Istanbul, Guide touristique.

Ὁ νῦν δημοσιευθεὶς Ὁδηγὸς φέρει τὸν τίτλον «Istanbul, Guide touristique».

Οὐδὲν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ τελευταίως δημοσιευθέντος ἔργου ὑπενθυμίζει τὰς προγενεστέρας ἐκδόσεις του. Τοῦναντίον ἀναγινώσκει τις ἐν αὐτῇ ὅτι ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Ὁδηγοῦ εἶχεν ἐκάστοτε πρὸ ὀφθαλμῶν «l'intérêt sacré du pays» (τὸ ἱερὸν συμφέρον τῆς χώρας). Ἡ τοιαύτη ὁμολογία, ἄτοπος δι' ἕνα Ὁδηγόν, παραβλάπτει μοιραίως αὐτὰ ταῦτα τὰ συμφέροντα τὰ ὁποῖα ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ νὰ ἐξυπηρετήσῃ. Ὁ ἀναγνώστης δικαιούται ἄλλως τε νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ὀπωσδήποτε μεροληπτεῖ. Ἀναγινώσκει τις μετὰ τινος ἐκπλήξεως (σελ. 96 καὶ 463) φράσεις, ὅπως εἶναι ἡ ἐπομένη : «Il appartenait [à Mehmet II] de donner le dernier coup à l'antique Byzance». (Ἐπεφυλάσσετε εἰς Μωάμεθ τὸν Β' νὰ καταφέρῃ τὸ ἔσχατον πλήγμα ἐναντίον τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου).

Ἡ κριτικὴ τοῦ ἔργου. Πιστὸς εἰς τὸ καθῆκον τοῦ κριτικοῦ, θὰ ὑποδείξω ἑλλείψεις τινάς, χωρὶς ἄλλως τε νὰ μειώσω τὴν ἐγνωσμένην ἀξίαν τοῦ συντάκτου τοῦ ἐν λόγῳ Ὁδηγοῦ. Οἱ βυζαντινολόγοι θὰ ἔχουν μετ' ἐμοῦ ἐπιφυλάξεις τινάς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο.

Τὸ Βυζάντιον δὲν ἐμφανίζεται ἀναλόγως τῆς ἀρχαίας του δόξης καὶ τοῦ ὀνόλου, τὸν ὁποῖον διεδραμάτισεν ἐν τῷ κόσμῳ καθ' ἅπαντα τὸν μεσαίωνα.

Ἀφ' ἐτέρου ἡ τοπογραφία τοῦ Βυζαντίου θὰ ὠφελεῖτο, ἐὰν ὁ συντάκτης τοῦ ὡς ἄνω Ὁδηγοῦ ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ τὰς μελέτας, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1934, ἡμερομηνίας τῆς τελευταίας ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου του, ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὰ Echos d'Orient, τὰς Etudes Byzantines καὶ εἰς τὴν Revue des Etudes Byzantines.

Δὲν δυνάμεθα ν' ἀντιληφθῶμεν κιλῶς κατὰ τίνα τρόπον καὶ μεγαλειώδεις ἀναμνήσεις τῶν Χιτιτῶν» (σελ. 105) ἠδυνήθησαν νὰ συμβάλουν εἰς

τὴν διαμόρφωσιν τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Ἀντιθέτως εἰς τὴν ἐκθεσιν τῆς τουρκο-ὀθωμανικῆς τέχνης (σελ. 113–124) ἡ μερὶς ἢ ἀνήκουσα εἰς τὸ Βυζάντιον εἶναι ὑπερμέτρως ἐλαττωμένη.

Αἱ βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο συνοδεύεται ὑπὸ πολυαριθμῶν χαλκογραφιῶν καὶ 26 σχεδιαγραμμάτων ἐκκλησιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ τέσσαρα, ἦτοι τὸ τοῦ Τρικλίνου τῆς αὐτοκρατείας ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ (σελ. 309), τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Εὐθυμίας ἐν τῷ Ἴπποδρομίῳ (σελ. 337), τὸ τῆς Παναγίας Ὁδηγητρίας (σελ. 339), καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παύλου ἐν Γαλατῇ (σελ. 347) ὀφείλονται εἰς τὸν Ε. Mamboury. Εἰς τὰ ὑπόλοιπα εἴκοσι δύο σχεδιαγράμματα δὲν ἀναφέρονται τὰ σχετικὰ πρότυπα. Τὰ δέκα τρία (σελ. 281, 283, 284, 286, 287, 293, 295, 302, 303, 305, 327, 328 καὶ 331) προέρχονται ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ J. Ebersolt καὶ A. Thiers, *Les églises de Constantinople*, Παρίσιοι, 1913, τὰ δὲ λοιπὰ ἑννέα (σελ. 277, 283, 285, 291, 296, 308, 330 καὶ 335) παρελήφθησαν ἀπὸ τὸ ἔργον *Byzantin Churches* τοῦ A. van Millingen.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν τῷ Τρούλλῳ (σελ. 291) μετεβλήθη εἰς τέμενος ὑπὸ τοῦ Ἀχμέτ Πασσᾶ καὶ ὄχι ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ Πασσᾶ.

Τὸ μωσαϊκὸν ἀριθ. 35 τοῦ Καχοιῆ τζαμί (σελ. 301) ἀπεικονίζει τὸν Ἅγιον Εὐστάθιον (Eustathius) καὶ ὄχι Eutadius.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου (Κεφελὶ Μεστζιδι) (σελ. 335) ταυτιζόμενος μὲ τὴν μονὴν τοῦ Μανουήλ, ὡς καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας (Ὁδαλὰρ τζαμί) (σελ. 336) δὲν εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ τῶν ἐκ Καϊάφας μεταναστῶν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν μεταναστῶν τῆς ἐν Κοιμαίᾳ πόλεως Καφᾶ. Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων Ὁδαλὰρ Μεστζιδι ἢ Κεμανκὲς Μουσταφᾶ Πασσᾶ τζαμί. Ὑπὸ τὴν τελευταίαν ὀνομασίαν αὐτὴν ἠδυνήθημεν μετὰ τοῦ πατρὸς Ceslao Pera νὰ τὸν ἀνεύρωμεν κατὰ τὸ ἔτος 1915. Ὁ ἐν λόγῳ ναὸς δὲν ἐδόθη ἐν ἔτει 1475 μετὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τοὺς Δομηνικανοὺς τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ Παύλου (σελ. 336), ἀλλ' εἰς τοὺς μεταναστεύσαντας ἐκ τῆς πόλεως Καφᾶ μετὰ τὴν ἄλωσίν της ὑπὸ τοῦ Γεντικ Ἀχμέτ Πασσᾶ.

Τὸ μικρὸν ἔρειπωμένον τέμενος παρὰ τὸ Ὁδαλὰρ, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Κασίμ Ἀγᾶ τζαμισί, περιεῖχε μωσαϊκά, ὅπως ἠδυνήθηεν νὰ ἐξακριβώσω ἄλλοτε. Ἡ πρόσοψίς του, τὴν ὁποίαν ἐφωτογράφησα τὸ 1916 κατεστράφη κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊάν τοῦ ἔτους 1919.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας Ὁδηγητρίας (σελ. 338), ἀναγινώσκει τις τὴν ἐξῆς φράσιν : «*La vie bien gardée de Dieu*», ἀντὶ «*La ville bien gardée de Dieu*».

Ἡ περιγραφὴ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης (σελ. 279–282) συνοδεύεται ὑπὸ σχεδίου μὴ ὑπογεγραμμένου, συνταχθέντος ὑπὸ τοῦ A. Thiers.

Ἡ συντάκτης τοῦ ἐν λόγῳ Ὁδηγοῦ φαίνεται ἀγνοῶν τὸ ἔργον : *The Church of Saint Eirene at Constantinople*. (Περὶ αὐτοῦ βλ. κατωτέρω βιβλιογραφίαν).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Στουδίτου (σελ. 288), δεόν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἀπεβίωσεν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦτο ἐν ἔτει 826, καὶ οὐχὶ κατὰ τὸ 1826.

Ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου εἰς τὰ Χαλκοπρατεῖα (σελ. 291) δὲν κεῖται εἰς ἀπόστασιν ἑκατὸν χιλιόμετρων ἀπὸ τὴν πλατεῖαν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀλλὰ μόνον ἑκατὸν μέτρων.

Ὡς πρὸς τὸ τέμενος τοῦ Alaettin (σελ. 387), ἀντὶ τοῦ ἔτους 1826 δεόν νὰ γραφῇ 1326.

Σελ. 394 (προτελευταῖος στίχος). Τὸ ὄνομα «Fatim» εἶναι ἐσφαλμένον. Πρέπει ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ «Fatih».

Σελ. 399. Προκειμένου περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, γράφει : «on perçoit encore les soubassements». Τὸ ῥῆμα percevoir σημαίνει συγκομίζω καὶ ἀντιλαμβάνομαι διὰ τῶν αἰσθήσεων, ὥστε ἔπρεπε νὰ γραφῇ : «on aperçoit encore les soubassements».

Ὁ Ε. Μ. ἀναφέρει, ὅτι (σελ. 495) ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος ὑπεδέχθη τοὺς Στανροφόρους (1204) ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ «Hattit». Τοιοῦτο παλάτιον δὲν ὑπῆρξε ποτέ. Ὁ αὐτοκράτωρ τοὺς ὑπεδέχθη εἰς τὸ παλάτιον Ὑπερύψηλον, τὸ Ὑψηλὸν (Haut Palais).

Τὰ οἰκοδομήματα τοῦ Πατριαρχείου κατεστράφησαν κατὰ μίαν πυρκαϊάν ἐπισυμβᾶσαν κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν τῆς 21 Σεπτεμβρίου 1941 καὶ ὄχι κατὰ τὸ ἔτος 1940, ὡς ἀναφέρεται (σελ. 556) εἰς τὸν Ὁδηγόν.

Ἡ ἸΓ' Ῥεγεὼν ἦτοι τὸ Γαλατᾶ. Καὶ ἐδῶ θὰ περιορισθῶ εἰς ὀλίγας μόνον παρατηρήσεις.

Μία γενικὴ περιγραφὴ συνοδευομένη ὑπὸ σχεδίου τῆς ΙΓ' Ῥεγεῶνος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ὁποίαν ὁ Ε. Μ. ὡς φαίνεται δὲν γνωρίζει, ἐδημοσιεύθη τὸ 1946 εἰς τὴν Revue des Etudes Byzantines, τόμ. IV, σελ. 218 - 238 μεθ' ἑνὸς σχεδίου τῆς περιοχῆς.

Ἡ συνοικία τοῦ «Ἰερείου», τὴν ὁποίαν ὁ Ε. Μ. τοποθετεῖ ἐν Τοπανέ, εὗρισκετο ἄνωθεν τοῦ Γαλατᾶ. (βλ. REB, IV, 230, No 21).

Ὁ ποταμὸς «Pegæ» (σελ. 555) εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Μείζων Ποταμός. (βλ. REB, IV, 220, No 4).

Συκαῖ (αἰ), τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ Γαλατᾶ γράφεται : «Sycæ» (σελ. 37), »Sycæ» (σελ. 72 καὶ 625), καὶ «Sykaë» (σελ. 127). Ἡ λατινικὴ μεταγραφὴ τοῦ ὀνόματος τούτου εἶναι «Sykæ».

Ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι γράφει ὁ Ε. Μ. ἐν σελ. 79, οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν «écu» τῆς παροιίας τῶν Γενουησίων εἰς τὸ Πέρα (Γαλατᾶν). Ἐξ ἄλλου

ἡ λέξις «*έει*» (θυρεὸς τῶν Ἰπποτῶν), ἡ ἀπαντῶσα εἰς τὸν Ὀδηγόν, δὲν εἶναι κατάλληλος. Τίθεται ἐνταῦθα ἀντὶ τῆς λέξεως armoiries (οἰκόσημον). Τὸ λεγόμενον «έει» εἶναι ἡ βᾶσις ἢ τὸ σῶμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου ζωγραφίζονται ἢ ἐγκαθίσσονται τὰ ἐμβλήματα.

Εἶναι ὁ M. Delaunay ἐκεῖνος, ὅστις εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ Notice sur les fortifications de Galata, τὸ δημοσιευθὲν τὸ 1864 ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ βραδύτερον εἰς τὴν μελέτην του ὑπὸ τὸν τίτλον Notice sur le vieux Galata καταχωρισθεῖσαν εἰς τὴν L'Univers Revue Orientale ἔδωκε τὸ ὄνομα «οἰκόσημα τῆς παροικίας τοῦ Πέρα» (σελ. 113 καὶ 232) καὶ διέκρινεν εἰς τὰ οἰκόσημα ταῦτα τὸν θυρεὸν τῶν Παλαιολόγων, συνδεδυασμένον ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Πέρα μετὰ τὸν ἐρυθρὸν σταυρὸν τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας τῆς Γενούης (σελ. 106). Ὁ Ἄγγλος πάστορ Covel (οὗτος παρέμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1669 μέχρι τοῦ 1677) ἔγραψε περίπου τὰ αὐτὰ ἐν τῷ ἡμερολογίῳ του, ἀποσπάσματα τοῦ ὁποίου ἐδημοσίευσεν ὁ Hasluck ἐν ἔτει 1904 – 1905 (ἐν B.S.A. XI, σελ. 52). Πράγματι ἔγραψεν ὁ J. Covel : «insignia sunt imprii (imperii) Greci et Peræ credo».

Εἰς ἐν ἐν προπαρασκευῇ ἔργον μου περὶ τοῦ ἀρχαίου Γαλατᾶ διευκρινίζω, ὅτι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος οἰκόσημα, τὰ ὁποῖα ἐφαίνοντο ἄλλοτε ἐπὶ τῶν πυλῶν τοῦ ὄχυροῦ τῶν Γενουησίων, εἶναι τῶν Παλαιολόγων, εἰς αὐτὰ δὲ οἰκόσημα τῆς Γενούης δὲν συμπεριλαμβάνονται οὐδαμῶς.

Ὅταν ὁ Ἀνδρόνικος Β', διὰ τὰ διασφάλισεν τοὺς Γενουησίους, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ περιφράξουν τὴν παροικίαν των, ἀκάλυπτον λόγῳ τῆς καταστροφῆς τῶν προηγουμένως ὑφισταμένων ὄχυρωμάτων, δι' ἑνὸς ὑψηλοῦ τείχους, ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ἀποίκους, ὡς τεκμήριον τῆς ἐπικυριαρχίας του ἐπὶ τοῦ εἰς αὐτοὺς παρὰ τῆς Αὐτοκρατορίας παραχωρηθέντος ἐδάφους, νὰ ἐντειχίσουν ἐπὶ τῶν πυλῶν τῶν νέων ὄχυρῶν τὰ ἰδικὰ του οἰκόσημα. Ἡ ἐπικυριαρχία αὕτη ἐπεξετείνετο καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου τῶν ἀποίκων, οἱ ὁποῖοι ἀνεγνώριζον ἑαυτοὺς ὡς δουλοπαροίκους τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ ἱστορία τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παύλου (Ἄραμ τζαμι) (σελ. 87 – 88 καὶ 347 – 349), ἔπρεπε, βασιζομένη ἐπὶ τῶν νέων ἐρευνῶν, ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοὺς θρύλους, οἵτινες παρεισέφερον εἰς τὸν Ὀδηγόν. Ὡς πρὸς τὸ κτήριον, ὁ E. M. ὠφείλε νὰ συμβουλευθῇ τὸν J. Ebersolt, Mission archéologique à Constantinople 1920, Παρίσιοι, 1921, σελ. 38 – 47 ὡς καὶ τὰς χαλκογραφίας XXXIV – XXXIX, ὡς πρὸς δὲ τὴν ἱστορίαν, Le Pietre sepolcrali di Arab-Giamì (διὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔργον βλ. τὴν βιβλιογραφίαν, ἥτις ἀκολουθεῖ). Συνεταύτισα τὸ τέμενος τοῦτο μετὰ τὴν παλαιὰν ἐκκλησιάν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης (REB, IV, 224, No 10). Τὸ κατώτερον μέρος τῶν τοίχων τοῦ κτηρίου (ἐξαιρουμένου τοῦ βορείου τοίχου, τουρκικῆς ἐποχῆς), ἀνάγεται εἰς τὴν βυζαντινὴν περίοδον, ἢ δὲ ὑπεροικοδομῇ εἰς λατινικὴν ἐποχὴν. Αἱ ἐπάλλξεις (παραπέτα) εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτηρίου

ἀνήκουν εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ Ε' καὶ ΙΑ' αἰῶνος διάστημα. (Βλ. Ebersolt).

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου (σελ. 341–343) οὐδεμίαν δυσχέρειαν παρουσιάζει πλέον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ταύτισίν του. Ἡ ἐξέτασις τοῦ κεντρικοῦ θόλου καὶ τῶν εἰσέτι ὀρθίων τοίχων τῆς ἀψίδος μαρτυροῦν τὴν βυζαντινὴν προέλευσίν του. Ἀντιθέτως πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Gyllius γραφὴν (Topographia, ἐκδ. 1561, σελ. 228), ἡ εὐρεία δεξαμενὴ, ἣτις εὐρίσκετο πλησίον τοῦ ναοῦ τούτου, δὲν εἶχε στήλην, καθὼς ἀκριβῶς ὕδαταποθῆκαί τινες φέρουσαι σήμερον τὸ ὄνομα Τσουκούρ-Μποστάν εἰς τὸ ἑσωτερικὸν τοῦ Βυζαντίου (βλ. REB, IV, 232, Νο 2).

Ἡ σημερινὴ λατινικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καταλαμβάνει τὸν αὐτὸν χώρον, τὸν ὁποῖον κατεῖχεν ἡ ὁμώνυμος βυζαντινὴ ἐκκλησία, ἡ ἀναφερομένη κατὰ τὸ 1303.

Ὁ Φραγκίσκος Roboly καὶ ὁ Meynard, ἐνταφιασθέντες εἰς τὸν ἐν λόγῳ ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἀναφέρονται εἰς τὸν Ὁδηγὸν (σελ. 334) ὡς πρεσβεῖται τῆς Γαλλίας. Πράγματι ὁ πρῶτος ἦτο ἔμπορος εἰς τὸν Γαλατῶν, κατὰ τὴν ἀπουσίαν δὲ τοῦ Γάλλου πρέσβευτος, ἐντεταλμένος νὰ μεριμνᾷ περὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς Γαλλικῆς παροικίας. Ὁ δεῦτερος ὠνομάζετο David Meynard καὶ ἦτο δραγομάνος τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας.

Ἐν σελ. 89 ἀναφέρεται ὅτι τὸ Χάνι τοῦ Ρουστέμ πασσᾶ ὠκοδομήθη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1544 καὶ 1550 (ἡμερομηνία ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Schneider καὶ τοῦ Νομίδου), ἐνῶ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 1561, ἐν σελίδι δὲ 361 εἰς τὸ 1560–1561.

Τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Cattaneo» (σελ. 51) καὶ «Bomellini» (σελ. 82) μνημονευόμενα πρόσωπα οὐδέποτε ἔζησαν ἐν Βυζαντίῳ. Ἐν Γαλατᾷ ὑπῆρχαν οἰκογένειαι «Cattaneo» καὶ «Lomellini».

Ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι ἔγραψα ἄλλοτε ἐγὼ ὁ ἴδιος (Echos d'Orient, τόμ. XXVI, 1927, σελ. 323) ὁ Ἀνδρέας Σενιέρος (André Chénier) δὲν ἐγεννήθη εἰς τὸ Χάνι Ἁγίου Πέτρου, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸν Ὁδηγὸν (σελ. 81). Ἐπὶ τῇ βάσει σχετικῶν ἐγγράφων διεπίστωσα, ὅτι ἐν ἔτει 1762 ὑπῆρχον εἰς τὴν θέσιν τοῦ Χανίου οἰκίαι ξύλιναι, κατέχουσαι δλόκληρον τὸν χώρον κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Ἐσκὶ Μπάνκα, εἰς μίαν δὲ τῶν οἰκιῶν τούτων ἐγεννήθη ὁ ποιητής.

Σελ. 130. Ἡ βασιλεία τοῦ Μπωδουίνου Β' καὶ τοῦ Ἰωάννου Βρυνενίου δὲν ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ 1128 μέχρι τοῦ 1237, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1228 μέχρι τοῦ 1237.

Εἰς τοὺς πίνακας τοῦ κέντρου τῆς ομάδος «centres de groupement» Γαλατασεράυ (σελ. 152) δέον ν' ἀκολουθῆ τὸ σημεῖον G, 11 ἀντὶ 6, 11· τὸ τοῦ Κουιλᾶ τοῦ Γαλατᾶ (σελ. 153) πρέπει νὰ εἶναι τὸ G, 9 ἀντὶ τοῦ 6, 9 καὶ τὸ τοῦ Ἀξαράυ (σελ. 158) D, 5 ἀντὶ τοῦ A, 8.

Ὁ Β ὅ σ π ο ρ ο ς.—Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ Διπλοκίονιον (Μπescικᾶς) τὸ

σχετικὸν κείμενον (σελ. 542, στίχ. 14—16) εἶναι ἀκατανόητον. Πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ τοῦ στόλου ὅστις ἠγκυροβόλει ἐκάστοτε πρὸ τοῦ ἀνακτόρου.

Τὸ μέγαρον τῆς γαλλικῆς πρεσβείας εἰς τὰ Θεραπειὰ (σελ. 550), ἄλλοτε ἰδιοκτησία τῶν πριγκίπων τῆς οἰκογενείας Ὑψηλάντη, δὲν ἀπετεφρώθη κατὰ τὸ ἔτος 1923, ἀλλὰ κατὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ Αὐγούστου 1913. (Βλ. ἐφημερ. «Stamboul» τῆς 13 Αὐγούστου 1913).

Τὸ χωρίον τοῦ Κιρετισμπουργοῦ ἀναφέρεται εἰς τὸν Ὀδηγὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα (σελ. 550) Κλειδρα τοῦ Πόντου, ἀντὶ Κλειδα. Εἰς ὀλίγους στίχους κατωτέρω ἀναγινώσκωμεν «Dionystus» ἀντὶ «Dionysius».

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ Βεῖκοξ ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου (σελ. 551, στίχ. 5—6), ἀναφέρεται, ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο ἔκειτο εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πρωτευούσης τῶν «Bebryker». Κατωτέρω ἀπαντᾶται ὁ τόπος «Bebriker» (στίχ. 10), καὶ ἐν συνεχείᾳ (στίχ. 11) ἡ γραφὴ «Bébrykers». Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπανευρίσκομεν εἰς τὸν ἐνικὸν ἀριθμὸν ἐν σελ. 548, στίχ. 24, προκειμένου περὶ τοῦ Ἰστινιγιέ, τοῦ Σωσθενίου τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ Γάλλος ἀναγνώστης θὰ πρέπη νὰ μαντεύσῃ, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο, κατὰ διαφόρους τρόπους ὀρθογραφούμενον, εἶναι τὸ ὄνομα τῶν Βεβρύκων (Bébryces), λαοῦ, τὸν ὁποῖον εὐρίσκομεν ἄλλως τε ἀναφερόμενον ὑπὸ τὸ τελευταῖον τοῦτο ὄνομα (ἐν σελ. 31, στίχ. 37).

Ὡς πρὸς τὴν μάχην τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τοῦ Λικινίου, διεξαχθεῖσαν εἰς τὴν Χρυσόπολιν (σελ. 534, στίχ. 36) ἀντὶ τοῦ «*il fait la lutte*», δεόν νὰ γραφῆ, συμφώνως πρὸς τὸ ἱστορικὸν γεγονός τοῦτο : «*il faut la lutte*».

Σελ. 573, στίχ. 3. «Βαθὺς Ῥύαξ» πρέπει νὰ μεταφρασθῆ «*Ruisseau Profond*» καὶ ὄχι «*Ruisseau enfoncé*».

Βιβλιογραφία. Ὁ βιβλιογραφικὸς πίναξ (σελ. 608—615) περιέχει, λέγει ὁ συγγραφεὺς τὰ κυριώτερα ἔργα, τὰ ὁποῖα εἶχεν ὑπ' ὄψιν του κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Ὀδηγοῦ. Πολυάριθμα ἔργα πρώτης γραμμῆς ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὰ μνημεῖά του δὲν μνημονεύονται, οὔτε αὐτὴ ἀκόμη ἡ *Histoire des Croisades et du royaume franc* τοῦ René Grousset. Ἡ ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐγένετο τὴν 12ην Ἀπριλίου, (Grousset, III, 183) καὶ ὄχι τὴν 13ην τοῦ μηνὸς τούτου, ὡς λέγει ὁ Μ. (σελ. 42).

Ἀντὶ μερικῶν «*voyages pittoresques*», ἀναφερομένων εἰς τὴν βιβλιογραφίαν ταύτην, θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἐσημειοῦτο ἡ πασίγνωστος ἀφήγησις τοῦ Clavijo, *Historia del Gran Tamerlan...* Μαδρίτη, 1782 (Ἀγγλικὴ μετάφρασις ὑπὸ τὸν τίτλον R. G. de Clavijo, *Ambassy to Tamerlan 1403—1406*, ἔκδοσις *The Broadway Travellers*, Λονδίνον, 1928). Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Clavijo περιγράφει τὴν βυζαντινὴν πόλιν καὶ τὰ οἰκοδομήματά της ἰδίως δὲ τοὺς ναοὺς καὶ τὰς μονὰς. Οὐδ' ἔπρεπε νὰ ἀγνοηθοῦν δύο βιβλία, σημειούμενα εἰς τὴν πρώτῃν ἔκδοσιν (σελ. 524) : τοῦ Hammer, *Constanti-*

nopolis und der Bosphorus, 2 τόμοι, Πέστη, 1822, καὶ τοῦ A. Zanotti, *Autour des murs de Constantinople*, Παρίσιοι, 1911.

Ἡ *Histoire du commerce dans le Levant au moyen âge* τοῦ W. Heyd, 2 τόμοι, Λειψία, 1923 καὶ τὸ ἔργον τοῦ T. Bertelè, *Il palazzo degli ambasciatori di Venezia a Constantinopoli*, Βονωνία, 1932, ἔργα πλούσια εἰς παντοειδεῖς πληροφορίας, δὲν ἀναγράφονται εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ Ὁδηγοῦ.

Τὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς ὁμιλοῦν λίαν εὐφήμως περὶ τοῦ πεντατόμου συγγράμματος τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Φαίδωνος Κουκουλῆ ὑπὸ τὸν τίτλον «Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός», ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν. Ὁ Μ. δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ ἀγνοήσῃ εἰς μίαν βιβλιογραφίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρονται ἔργα πάρῳ ἀπέχοντα τοῦ νὰ δύνανται νὰ συγκριθοῦν πρὸς τὸ ἐν λόγῳ σύγγραμμα.

Ὁ συντάκτης τοῦ Ὁδηγοῦ ἠγνόησεν ἐπίσης τὴν ὀλοκληρωτικὴν μελέτην τὴν σχετικὴν πρὸς τὴν τοπογραφίαν τοῦ Γαλατᾶ καὶ τῶν περιχώρων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν *Revue des Etudes Byzantines*, τόμ. IV (1946) σελ. 218 – 238, μετὰ σχεδίου τῆς μελετηθείσης περιοχῆς.

Ἡ ἀναδημοσίευσίς (σελ. 83) τοῦ σχεδίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Buondelmonti ἔδει νὰ συνοδεύηται ὑπὸ τῆς ἀναγραφῆς τῆς ἡμερομηνίας (1422) τῆς παραμονῆς ἐν Ἀνατολῇ τοῦ φλωρεντινοῦ ταξιδιώτου ὡς καὶ τοῦ ἔργου του : *Liber Insularum Archipelagi* ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Legrand ὑπὸ τὸν τίτλον *Description des Iles de l'Archipel*, Παρίσιοι, 1897. Γνωρίζομεν μεγάλον ἀριθμὸν τοιοῦτων σχεδίων : G. Gerola, *Le vedute di Constantinopoli di Cristophoro Buondelmonti. Studi bizantini e neoellenici*, III, 247 – 279. Τινὰ ἐξ αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν.

Σελ. 609. Ἡ πραγματεία κατὰ τὸν Dr Covel's *Notes on Galata* δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Th. Bent, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ F. W. Hasluck, ἐξεδόθη δὲ εἰς τὸ *The Annual of the British School at Athens*, XI (1904 – 1905) σελ. 50 – 62 μὲ σχέδια καὶ εἰκονογράφησιν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ συγγραφεὺς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐνήμερος β̄βασικῶν τινῶν μελετῶν. Διὰ τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης π.χ. : *The Church of Saint Eirene at Constantinople* by Walter S. George Architect with an historical notice by Alexander van Millingen and an appendix of the monument of Porphyrios by W. Woodward, A.J.B. Wace... Oxford University press, (ἀνευ ἡμερομηνίας, πιθανῶς 1912 ἢ 1913), ἔργον διεξοδικὸν σχημ. 4ου συνοδευόμενον ὑπὸ δύο ἐγχρώμων χαλκογραφιῶν τοῦ μωσαϊκοῦ τῆς ἀψίδος, 39 σχεδίων, ἀπόψεων τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ ὑπὸ ἐπιγραφῶν ἐπὶ κεράμων ἐν τῷ κειμένῳ καὶ 25 χαλκογραφιῶν ἐκτὸς κειμένου.

Ὡς πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Μαρίας (᾽Οδαλὰρ Μεστζίδι) ὁ ἐκδότης

τοῦ ὁδηγοῦ ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ τὴν προκαταρκτικὴν ἔκθεσιν τῶν ἀνασκαφῶν, τῶν διενεργηθεισῶν ὑπὸ τοῦ P. Schazmann, *Die Grabung an der Odalar Camii in Konstantinopel*. *Archäologischer Anzeiger*, 1935, σελ. 513 – 519 καὶ *Les fresques byzantines récemment découvertes par l'auteur* (P. Schazmann), *S.B.*, VI, 2 (1940) σελ. 372 – 386.

Ὁ κ. Μ. ἀγνοεῖ ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Παύλου (Ἁρὰπ τζαμι) περιγράφη εἰς τὸ ἔργον *Le pietre sepolcrali di San Paolo a Galata*. *Soc. Lig. di Stor. Patr. per la Liguria* (N.S. [LXIX] 1942). Ὁ τόμος οὗτος περιέχει ὑπὲρ τὰς 110 εἰκόνας καὶ πανομοιότυπα ἐπιγραφῶν προερχομένων ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου. Ὁ J. Ebersolt περιέγραψεν εἰς τὴν *Mission archéologique de Constantinople*, 1920, Παρίσιοι, 1921, τὰς ὑποικοδομήσεις τοῦ ναοῦ τούτου καὶ ἀνεδημοσίευσεν εἰς τὰς χαλκογραφίας XXXIV – XXXIX τὰ ὑπολείμματα τῶν τοιχογραφιῶν καὶ τῶν λελαξευμένων ἐπάλξεων (παραπέτων), χρονολογουμένων ἀπὸ τοῦ Ε' μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, τὰ ὅποια ἀνευρέθησαν εἰς τὸν εἰρημένον ναόν.

Οἱ ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὴν στήλην τοῦ Κωνσταντίνου (Τσεμπερλίτας), θ' ἀναγνώσουν μετ' ἐνδιαφέροντος τὸ ἀξιόσημειότερον ἔργον, δυστυχῶς μὴ τελειωθὲν, τοῦ Ἀσομμιονιστοῦ David Lathoud : *La consécration et la dédicace de Constantinople*, *Échos d'Orient*, XXIII (1924) σελ. 284 – 314, καὶ XXIV (1925), σελ. 180 – 201. Ἐπίσης ἔλλείπουν ἀπὸ τὴν ἐν λόγῳ βιβλιογραφίαν αἱ ἐκθέσεις περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Μεγάλου Παλατίου καὶ τοῦ Ἱπποδρόμου ὑπὸ τῶν S. Casson καὶ D. T. Reice.

Θὰ περιορισθῶ εἰς ὀλίγας ἀκόμη παρατηρήσεις, διότι ἄλλως κινδυνεύω νὰ ὑπερβῶ τὰ ὅρια τῆς παρούσης βιβλιοκρισίας.

Σελ. 609 : Ἐν σχέσει πρὸς τὸν M. Delaunay ὁ τίτλος τοῦ μνημονευομένου περιοδικοῦ δὲν εἶναι *Revue Orientale de l'Univers*, ἀλλὰ *L'Univers, Revue Orientale*. Ἡ *Notice sur le vieux Galata* εὐρίσκεται εἰς τὰ τεύχη τῶν ἐτῶν 1874 – 1875, σελ. 25 – 30, 105 – 116, 170 – 178 καὶ 225 – 233.

Ἐν σελ. 610 ἀναγινώσκωμεν : Von der Goltz, *Environns de Constantinople*. Θὰ εἶναι δύσκολον διὰ τὸν ἀναγνώστην νὰ μαντεύσῃ, ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς χάρτου τιτλοφορουμένου *Karte der Umgegend von Constantinopel*, (ἄνευ ἡμερομηνίας, εἰς κλίμακα 1 : 100.000), ἐκτυπωθέντος ἐν Βερολίνῳ μετ' ἐπεξηγηματικῆς πραγματείας ἐξ 26 σελίδων.

Σελ. 611 ἀναγράφεται : De La Jonquière, *Histoire, de l'Empire Ottoman*. Ἀντὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1897 ἔπρεπε νὰ μνημονευθῇ ἡ τελευταία τοιαύτη εἰς δύο τόμους τοῦ 1914.

Σελ. 612 : ἀναγινώσκωμεν : *Kartes ton chersaion Teichon* ἀντὶ «Χάρτης τῶν χερσαίων τειχῶν» τοῦ σοφοῦ Μ. Σ. Νομίδου, μετὰ τὸ «Brell. d. Corr.»

πάλιν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν «Bulletin de Correspondance Hellénique».

Σελ. 613 : Εὐρίσκομεν ὑπὸ δύο τίτλους διαφόρους τὰ ὀνόματα «Parradoroulos» καὶ «Paradoroulos Jean B.» Συμφώνως πρὸς τὰ ἀναγραφόμενα ἔργα, βλέπομεν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ πασιγνώστου βυζαντινολόγου καὶ φίλου Ἰωάννου Παπαδοπούλου, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, ὅστις διεκρίθη καὶ εἰς τὴν μελέτην τῆς τοπογραφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἦτο περιττὸν νὰ προστίθεται ἐκάστοτε, ὅτι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ βιβλίον εἶναι συντεταγμένον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν (σελ. 614), τὴν Ἀγγλικὴν, τὴν Τουρκικὴν (σελ. 612), εἰς τὴν Γερμανικὴν (σελ. 611 κ. ἐφ.) ἢ εἰς τὴν Ἰταλικὴν, δεδομένου ὅτι οἱ ἀναγραφόμενοι τίτλοι ἀρκοῦν, ὅπως δεῖξουν εἰς ποίαν γλῶσσαν ἕκαστον ἔργον ἔχει γραφῆ.

Σελ. 609 : Ἡ μνεῖα τοῦ Corpus scriptorum historiae byzantinae, ἐκδ. Βόννης, κακῶς συνοδεύεται ὑπὸ τῆς φράσεως «en latin». Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ συλλογὴ αὕτη περιέχει τὰ Ἑλληνικὰ κείμενα μετὰ μεταφράσεως εἰς τὴν Λατινικὴν.

Σελ. 53 : ἀντὶ τοῦ «communité» δέον νὰ γραφῆ «communié».

Σελ. 598 : ἀντὶ τοῦ «Aganthonius» πρέπει νὰ γραφῆ «Arganthonius».

Σελ. 599, στίχ. 41 : τὸ «Plantes salutaires» διορθωτέον «Plantes saluataires».

Εἶναι λυπηρὸν τὸ ὅτι σχεδιά τινα διὰ τὰ ὁποῖα ἔχει ὁ συγγραφεὺς εἰδικότητα, ἀνεδημοσιεύθησαν εἰς ὑπερβαλλόντως μικρὰν κλίμακα εἰς τρόπον, ὥστε νὰ καθίστανται ταῦτα σχεδὸν ἄχρηστα (ιδίως τὰ σχέδια σελ. 64, 80 – 81, 455 καὶ 536 – 537)

ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΔΑΛΕΖΙΟΣ

Georg Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates.
Δευτέρα ἔκδοσις 1952, σελ. 496.

Τὸ 1940 ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἢ Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους τοῦ διαπρεποῦς Ρώσου καθηγητοῦ Γεωργίου Ostrogorsky, ὅστις εἶχεν ἔλθει εἰς Σερβίαν, ὅπου διδάσκει εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βελιγραδίου. Τῆς πρώτης ἐκδόσεως ἐδημοσίευσεν ἐπαινετικὴν ἀνάλυσιν εἰς τὴν Νέαν Ἑστίναν (τ. 36, 1944, σ. 718), ἢ ὁποῖα, δυστυχῶς, δὲν ἔγινε προσιτὴ εἰς τὸν συγγραφέα. Καὶ ἐν γένει ἡ ἑλληνικὴ βυζαντινολογικὴ βιβλιογραφία δὲν γίνεται εὐκόλα γνωστὴ εἰς τοὺς ξένους.

Ἡ ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Ostrogorsky φαίνεται καὶ ἐκ τούτου ὅτι εἰς διάστημα δώδεκα ἐτῶν, καί, παρὰ τὰς δυσκολίας τῶν καιρῶν, ἐχρησιάσθη νὰ γίνῃ καὶ δευτέρα ἔκδοσις. Κατὰ σύμπτωσιν καὶ ἄλλου μεγάλου Ρώσου ἱστο-